

OĞLAK DENEME

TAYFUN ATAY

DOĞADAN DUAYA
İNANCI GÖZLEMLEMEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ Doğadan Duaya İnsanın Yolculuğu / 11

Tapılacak En Kutsal Varlık Doğadır / 17

Halkların İnanç Kardeşliği: Hıdırellez / 23

Noel Baba Ceddimizdir! / 29

Şeytan En Masumumuz / 35

Orta Doğu Maneviyat Rahminin Nadide Meyvesi:

Ezidilik / 41

Orucun Sırrı Nerede Saklı? / 47

Kurbanın Hakikati / 51

Totemi Kesmek Hak mı? / 59

Cami de Cemevi de Cemdendir / 63

Mevlânâ'yı Utandıranlar / 69

Trans ve Kutsal / 77

İçkinin Sarhoşluğu İktidar Sarhoşluğundan Evlâdır / 81

İslam Antropolojisi-Giriş:

Hiçbir Şey Göründüğü Gibi Değil / 87

İslam'da İlk Seçim: Halifelik / 95

“Kuzgun”dan “Barbi”ye: İran'da İslamcılığın Dünü,

Bugünü, Yarını / 101

“Gerçek İslam”ın İstinatgâhı: Yeni Zelanda / 107

Dinbazlık Arttıkça Dindarlık Azaldı / 113

Tesettür “Açılımı” / 119

“Helal Teşhir”de Türkiye Gururu: Modanisa / 123

VIP Müslümanlığı / 129

Kazanç, Kâr, Faiz: Diyanet A.Ş. / 133

- Diyamet'in Yanlıř Mobil'izasyonu / **137**
Ataerkilliđi Doğallaştırmanın Diyanet'çesi / **143**
Bir Simülasyon Olarak Mevlit / **147**
Dinsellik, Sekülerlik ve Bir "Bilimsi" Yanlışlık / **153**
Osmanlı'yı Hak Etmeyen "Osmanlıcılar" / **163**
Darwin'in Dua ile Bařlayıp Doğa ile Biten Yolculuğu / **169**
Çağımızın Hâkim İdeolojisi: Kıyametçilik / **177**
İnsan, "Eřerr-i Mahlûkat"tır! / **187**
- SONSÖZ Beyaz Zürafanın Ahı: Korona / **193**

Kaynakça / **201**

*Din ve dua deyince,
bir "iyilik-dođruluk-güzellik" olarak aklıma gelen,
Mübeccel Uđurlu, nam-ı diğer "Tonton" için...*

ÖNSÖZ

Doğadan Duaya İnsanın Yolculuğu

İnsanlık tarihi antropolojik motivasyonla bir dizi tanımsal başlığa oturtulabilir. Sözelimi denilebilir ki insanlık tarihi, mağaradan mağazaya bir yol alıştan ibarettir.

Ormanda ağaçların üzerini kendisine korunak kılmış bir maymun türünün, yere inip iki ayağı üzerinde dik durarak ormanlardan çayırlık alanlara yayılmasından sonra “insanlaştığı” aşamada, mağaraları kendisine mesken tutmaya başlamasından, artık hayatının merkezine oturduğu mağazalarda (AVM’ler) aktif zamanını geçirir olmasına kadar süregelen bir yolculuktur bu.

Ya da insanlık tarihi, “Taş ile aşk”tan (alet yapımı) “Toprak ile aşk”a (tarım devrimi) oradan da “Makine ile aşk”a (endüstri devrimi) bir yol alış olarak başlıklandırılabilir. Şempanzelerle kopuştan, peygamberle sarmaşmaya doğru bir seyir olarak da basite indirgenebilir. İngilizce terminolojinin uyak avantajını önceleyerek söyleyecek olursak *caveman*’den *cyberman*’e, yani mağara insanından siber insana varış öyküsüdür de denilebilir.

Tüm bunların yanı sıra insanlık tarihi, doğadan duaya “kültürel mutasyon”la gerçekleşen bir yörünge değişimi olarak da tartışmaya açılabilir.

Bir başka deyişle insan, kültür dolayımı ile bir parçası olmaktan, hâkimi olmaya doğru konum değiştirdiği doğadan bu biçimde kopma sonucu ortaya çıkan boşluğu “dua” ile doldurmuştur iddiası dillendirilebilir.

Bu iddiayı “kültür” üzerine bir şeyler söylemeden daha ileri noktalara taşımamız mümkün değil; o yüzden şimdi bunu yapalım!..

Kültür insanın ikinci doğasıdır. Ama aynı zamanda kültür, insanın birincil doğasıdır.

Dikkat edilsin! “Birinci” demiyorum, “birincil” diyorum.

İnsanın birinci doğası, biyolojiktir. İnsan, bir canlı varlık, bir memeli hayvan. Bu bağlamda o, biyolojik doğanın bir parçası ve tüm canlılar gibi bir biyolojik varlık alanına sahip. Bununla birlikte bu canlı, varoluşunun belli bir aşamasında artık doğanın kendisine sunduklarıyla sınırlı bir hayatın ötesine geçerek, yaşamak için kendi yapıp-etmelerine bağlı (“canlı-üstü”) bir varlık hâline geliyor ki, işte bu da “kültür”; en standart değerlendirmeye, bir primat türünün “alet-yapan varlık” hâline gelmesiyle ortaya çıkan doğa (biyoloji) dışı bir yetkinlik.

Paleoantropoloji ve prehistorik arkeoloji alanlarından gelen bulgular, insanın “alet-yapan hayvan”, diğer deyişle “kültürlü” varlık hâline gelmesinin günümüzden yaklaşık iki milyon yıl öncesinde gerçekleştiğini gösteriyor. Bu, günümüz insanı *Homo sapiens*’ten farklı türde bir insan ve adı da *Homo Habilis*.

Habilis, “yetenekli” demek. Alet yapabilme kabiliyeti dolayısıyla böyle adlandırılmış. Doğu Afrika’da Kenya, Tanzanya, Etiyopya üçgeni içerisinde (şimdi dünyanın en yoksul, insanların en perişan yaşadığı bölgesinde) bol miktarda yapıp kullandığı taş aletleriyle birlikte, onun çok sayıda fosil buluntusu tespit edildi... İlk “insan” nitelemesi uygun bulunan varlık bu ve böyle nitelenme nedeni, doğanın kendisine sağladığı imkânların ötesine geçerek çevresinde bulunduğu doğal malzemelerden belli amaçlara yönelik yeni malzemeler, alet ya da araç-gereçler yapabilmesi. Yani, kültürel yaratıcılık yeteneği.

İnsanın bu şekilde kültür sayesinde doğal koşullar karşısın-

da hayatta kalan bir tür hâline gelmesi sonrasında, bu olağan-
dışı yetkinlik eşliğinde onun doğa ile olan ilişkisinde kendisinden
yana bir asimetri (eşitsizlik) ortaya çıkmaya başladı.

İnsanın yaşamı doğal olmaktan çıktı, kültürel hâle geldi.

İşte bu bağlamda kültür, insanın ikinci doğası ama yine
yukarıda verdiğimiz örneklerin çarpıcı biçimde düşündüreceği
üzere aynı zamanda da “birincil”leşmiş (asli) doğası.

Artık biyolojik anlamda doğal bir yaşam, insan için söz
konusu değil. Tersine, biyolojik doğa, insanın alabildiğine
yabancılaştığı bir varlık alanı. Çünkü hayatımızı sürdürürken
o biyolojik doğanın varlığını, etkisini, sınırlayıcılığını ne his-
setmekte ne de üzerine düşünmekteyiz. Bunu kültüre borçlu-
yuz. Kutuplardan çöllere, dağlık, ormanlık, tropikal alanlara,
hatta denizlerin altından uzayın karanlık derinliklerine kadar
her yerde yaşamı olanaklı kılabilmemizi kültüre borçluyuz.

Bu şekilde yabani doğa karşısında her koşulda insanın
hayatta kalmasını mümkün kılan kültür, başlangıçtan bugü-
ne giderek doğanın kendi iç uyum ve dengesini bozacak
düzeye de geldi ama... Yani kültür, insanın doğaya uyumunu
sağlayan (*adaptive*) bir yetkinlik olmanın ötesine geçerek,
son tahlilde insanın da içinde ve ona bağımlı olduğu doğanın
uyum ve dengesini bozan (*maladaptive*) bir mahiyet kazandı.

Bu bakımdan bugün kültürü sayesinde dünyanın her
yerinde yaşayabilir hâle gelen insandan, yine kültürü saye-
sinde dünyanın her yerini, başta diğer varlıklar, giderek de
kendisi açısından yaşanmaz hâle getiren insana vardığımız
söylenbilir. Dolayısıyla biraz yukarıda kaydettiğimiz, haya-
tımızı sürdürürken varlığını, etkisini, sınırlayıcılığını ne
hissettiğimizi ne de düşündüğümüzü söylediğimiz “biyolojik
doğa”nın varlığını da, can çekişmesini de artık hissetmekte
ve bunun üzerine kara kara düşünmekteyiz!..

Hâlihazırda ucu küresel iklim krizine, daha doğrusu kıya-
metine kadar varmış bu insani-kültürel tahribat tartışmasının

bu kitap bünyesinde ve an itibarıyla bizi ilgilendiren boyutu, en kestirmeden “insanın bilinmeyenle ilişki kurma çabası” demek olan dinsellik ve tinselliğe (maneviyata) ilişkin...

Öncelikle belirtmek gerekir ki insanın, kültür üzerinden bir kopuş yaşadığı doğa ile bu yeni (kültürel) yaşam koşulu içerisinde dahi tekrar bağ kurma çabasının / girişiminin karşılığı sayılabilecek maneviyat pratikleri ve inanç örüntüleri dünden bugüne kendini gösterir. Kitabımızın bu önsözü izleyen ilk yazısında mevzubahis edilecek olan Kongo, Ituri Yağmur Ormanları’nda yaşam sürmüş Mbuti’lerin (dünyanın en kısa boylu insanları) “orman inancı” buna bir örnek. İnsan ile doğanın tek vücut oldukları düşüncesinin dışavurumu olarak, özellikle antropolog Claude Lévi-Strauss’tan hareketle kaydedilebilecek totemizm bir diğer örnektir. Keza Şamanizm de, paganizm de, paganizmin bir türevidir olan Wicca inancı yahut o çok yaygın tabirle “Cadılık” da aynı doğrultuda, doğadan “kültür”le kopan insanı yeniden doğayla buluşma, bütünleşme ve uyum içine sokmaya dönük inanç seçenekleri olarak değerlendirilebilirler.

Bunlar, insanın doğadan ayrışmasının henüz çok radikal olmadığı avcı-toplayıcı kültürel evre ya da küçük ölçekli tarımsal faaliyet (çapa tarımı) ile koşut ve örtüşük pratikler olarak şekillenirler.

Diğer taraftan, büyük ölçekli tarımsal faaliyet (saban tarımı) yaygınlaşıp doğayla ilişki çok daha radikal ve asimetrik (eşitsiz) şekilde ayrıştıkça insanın artık hâkimi olduğu doğaya da hükmeden antropomorfik (insanbiçimli) yaratıcı tasarımların (tanrılar-tanrıçalar) önünün alabildiğine açıldığını söyleyebiliyoruz.

Sürecin seyri, topraktan fıskıran bereket ve üretimle, dişiliğin doğurganlık ve üretkenliğini buluşturan bereket tanrıçaları (Toprak Ana) tasarımından, mülkiyetin ve ataerkilli-

ğin belirmesiyle birlikte yerin-göğün hâkimi ve göklerde yerleşik eril tanrı (Tanrı Baba) motiflerine doğrudur.

Bu tarihsel seyre bakıldığında ileri sürülebilir ki, doğal-biyolojik varlık insanın, doğadan kökten kopuşuyla ortaya çıkan boşluk, tanrılar-tanrıçalarla doldurulmuş gibidir. Canlı varlık insanın doğaya yabancılaşması, doğanın yerine konulan doğaüstü varlıklara yakarı, yani “dua” ile aşılar olmuştur.

Demek ki doğa gittikçe dua gelmiştir!..

İşte başta değindiğimiz üzere, kültür dolayımı ile “insanlık katari”nin tarihin raylarında doğadan duaya “makas değişmesi” savını böyle tartışmaya açmak mümkün olabilir.

Elinizdeki çalışma, yukarıda aktarılan görüşler doğrultusunda, özellikle endüstri devrimi sonrası kültürel kapasite (yapıp etmeleri) itibarıyla bir “doğa-zararlısı” hâline gelmiş insanın inançla teşrik-i mesaisine günümüz dünyası özelinde bakan, kritik-analitik çerçevede üretilmiş denemelerden oluşuyor. Onları yakın zamanda Türkiye ve dünyada kendini gösteren güncel politik, aktüel, popüler, magazinsel olaylarla da bağlantılı olarak çeşitli mecralarda toplumun ilgisine sundum. Şimdi Oğlak Yayınları’nın destek ve katkısıyla bir kitap formunda organik bir bütünlüğe kavuşturmuş bulunuyorum.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren ülkeyi yöneten, toplumun gidişatına yön vermek isteyen, buna bağlı olarak insanların gündelik yaşam akışına belirleyici etkide bulunmaya çalışan ve siyaseten İslam’a referansla yol aldığı hemen herkesçe malum bir iktidar var. Dünyada ise küresel tekno-ekonomi-politik işleyişin (postmodern tüketim kapitalizmi), nüfusu artık sekiz milyara dayanmış insanlığı maddi-manevi, fiziksel-ruhsal, zihinsel-duygusal bakımlardan alabildiğine zorladığı bir hayat akışı var. Bu, inanç-temelli olarak “çare” mahiyetinde, “kaçış” mahiyetinde, “tepki” mahiyetinde, “sapma” mahiyetin-

de, “çılgılık” mahiyetinde ve “dehşet” mahiyetinde hem siyasal-ideolojik hem de kültürel-kimliksel pek çok hareketliliği yeryüzünün her köşesinde öne çıkarmış durumda.

Böylesi, âdeta “yangın yeri”ne dönmüş bir yeryüzü ortamında dine ilişkin yapılacak değerlendirmelerin, artık bir canlı varlık olarak “hayvani tevazu”dan alabildiğine uzaklaşmış insan türüne bu “hayati” tevazunun önemini yeniden hatırlatmaya dönük bir perspektiften uzak olmaması gerektiği kanaatindeyim. İzleyen sayfalardaki yazılar, doğrudan ya da dolaylı, açık ya da örtük, az ya da çok, böylesi bir “antropolojik” kanaat temelinde şekillenmiş bulunmaktalar.

Bu kitap, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde hâli dünyanın hâli gibi olan ama elbette kendi özgül tarihsel, toplumsal, kültürel karakteristikleriyle de hâllice olan Türkiye’de dinin, devletten topluma, politikadan popüler kültüre, meydanlardan medyaya, camilerden cemevlerine, dağ tepelerinden moda defilelerine ve daha nice kesite açılan yelpazede belirimlerini, denilebilir ki “kaleydoskopik” çerçevede sergilemeye dönük bir seçki olarak karşınızda.

Önerisi, daha doğrusu hayali ise, insanın biyolojik doğasına yabancılaşmadan çıkma ve kendi iyiliği, geleceği için “kültürel doğa”sını elbette yok ya da hiçe saymayarak, bile isteye ikincilleştirme yolunda, Nazım’ın şu dizelerini her türden ibadet ya da ayinin merkezine “liturji” gibi oturtmaktan ibaret:

*Kendi kendimizle yarışmadayız, gülüm.
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
ya dünyamıza incek ölüm...*